

Művelt nép – emelkedő ország

Háttér tanulmány a népfőiskolák közösségi művelődésben betöltött társadalmi szerepéről¹

Ez a tanulmány a tudományos kutatásokra, a gyakorlati tapasztalatokra, az EU szakmai alapelveire épít, mégis inkább vázlat, esszé, amely bővebb kidolgozást igényel.

I. Helyzetkép a népfőiskolákról a közelmúltból

Tények, adatok az elmúlt tíz évből, a múlt árnyai

Mindeddig a Magyar Népfőiskolai Társaság (MNT) egyik legnagyobb „kitüntetése” az MSZMP Agitációs Propaganda Bizottságtól származik, amely 1985-ben Aczél György és Knopp András ma már inkább megmosolyogtató intenciói alapján úgy foglalt állást, hogy: „a népfőiskolai kezdeményezésekben nagy szerephez jutottak a harmadik utas elképzelések.

Az intézményrendszerrel szemben túl nagy szerepet szán a spontaneitásnak, kizárólag a parasztság és a falu irányába tájékozódik, a művelődéspolitikával vitában álló értelmiség csoportosul köréje, s egy második művelődési rendszer kiépítését célozta meg.” Ebben a néhány mondatban benne van a fején találni a szöveget, mint a szarva közt a tőgyit.

A 25 éves megállapítást azért tartjuk helyes kiindulópontnak, mert a múlt árnyai az utóbbi évtizedben új erővel vetültek ránk. A rövidség arra kötelez bennünket, hogy a helyzetképben inkább a közelmúlttal foglalkozunk, s a korábbi időszakra csak indokolt esetben tegyünk utalást. Az első szabadon választott magyar kormány 1990-ben hivatalosan programjába vette a népfőiskolák támogatását, még ha ebből nem is sokat valósított meg. Így az 1994-98-as periódusban a szabaddemokrata kulturális tárcának nem maradt túl sok lehetősége mindent lerombolni, mindenesetre zsigeri következetességgel tovább gátolta a népfőiskolák előre menetelének ügyét. A kapitalizmus jellemző repressziós eszköze a direkt és indirekt pénzügyi technika alkalmazása, s nem a közvetlen rendőrállami és államvédelmi erőszak. Ez utóbbi csak a 2006-tól került újra nyíltan bevezetésre az EU tagállam Magyar Köztársaságban.

1994-től a létező más népfőiskolai kezdeményezések egymással szembeni megosztása és szembeállításra lett a fő kultusz kormányzati irány, amely 1996-97-ben csúcsosodott konfliktussá, a 97-es közművelődési törvény parlamenti előkészítése során. Az

MNT számos szakmai és tv. módosító indítványt tett, amelyek az országgyűlési bizottságban MDF-es és FIDESZ-es támogatást kaptak. A minisztérium és a bizottság rendre visszautasította a javaslatokat, végül az MNT nemzetközi protestáláshoz folyamodott.

A fejlett nyugati államok jó részében ti. a népfőiskola törvényileg garantáltan, a közösségi művelődés egyik fontos helyi alapintézménye. A külföldiek – főként dánok – levélben tiltakoztak a miniszternél, végül is így került be a 97-es tv-be a népfőiskolák elismerése, néhány kisebb súlyú passzus erejéig. Paradox: ez a népfőiskolák első törvényes elismerése Magyarországon!

Mindez azonban megteremtette az évenkénti költségvetési támogatás alapjait, immáron a többi népfőiskolai szervezet számára is, amely egyben növelte a hivatali pénzügypolitika megosztási intrikáinak mozgásterét. Miből áll ez? Időhúzás, a támogatásszabályozásban, az átlátható szabályok és kritériumok el nem fogadása, a megosztások gerjesztése és a pénzügyi ellehetetlenítések egyéb módjai. Széles arzenál. Ez a kulturális politika, gyakorlatilag minden MSZP-SZDSZ vezette kormányzat állandó és folyamatos népfőiskola programjává vált, amit esetenként befolyásos személyek tudtak csak itt-ott csitítani, enyhíteni. Nem beszélünk a minisztériumi munkatársakról, akik áldozatai, szenvedői, vagy lelkes végrehajtói voltak. A Horn-korszakról külön ún. Fehér Könyvet állított össze az MNT, amit megküldtek az akkori miniszternek.

1998-ban az MNT elnökét az új kormány a Magyar Köztársaság Arany Érdemkeresztjével tüntette ki népfőiskolai munkájáért és 98-tól több évig, egy lassan emelkedő költségvetési támogatásban részesültek a népfőiskolák. Ezt a támogatást sem lehetett jelentősnek nevezni, inkább amolyan fontosabb dolgunk van békén hagyásnak és „bánapénznek”. Az együttműködés is inkább a ciklus végére, 2000-2001-re erősödött fel. Példa rá az MNT új felnőttképzési törvény előkészítésébe történő szakértői bevonása. Ekkor nyertünk a Széchenyi-terv pályázatán, s egy elhanyagolt Balaton-parti plébániát újjáépítettünk népfőiskola központtá. 2002-t követően az elnyert pályázati döntés folytonosságáért folytatott küzdelem után 2004-ben avattuk az intézményt, amely azóta se tudott támogató pályázatot szerezni a beruházás és fejlesztés teljes befejezéséhez. Pedig félig elkészült állapotában is a környék fontos közösségi tanulási központjává vált.

2003-2004-ben a korszak népfőiskola politikája azzal folytatódott, hogy a tárcához tartozó budai intézményből az akkori miniszter levele alapján, az MNT irodáknak ki kellett költöznie. Az evangélikus egyházzal kialakult együttműködés keretében bérelt az MNT új irodákat 2004-től. Azt már neveléses lett volna felvetni, hogy hol van egy facéran megmaradt épület a kiosztott vagyonból. Pénzügyileg is folytatódott a további zuhanás. Rendes menetrend volt, hogy az év végi parlamenti döntést követően, az alamizsna

¹ Fogalmilag a közösségi művelődés a ma használatos közművelődést, a valamikor használt szabadművelődést, népművelést, az általános és nem szakmai felnőttoktatást, a nem-formális tanulást, az élethosszig tartó tanulást egy jelentős részét foglalja magába. Régi, új kifejezések meghonosítására is szükség lesz.

összegek akadékoskodó, közelharcban megszerezhető összegeit a következő év közepe táján utalták csak át, részletekben. Ez több mint egy évtizedes folyamatos gyakorlat volt.

A túlélés kezdetben még a 90-es évek végén elindult pályázatok befejezéséből és újak – főként nemzetközi – elindításából vált lehetségessé.

A tagszervezetek korábban a költségvetési támogatásból demokratikus, elnökségi elosztás alapján részesedtek. A brutális támogatáscsökkentéseket követően az MNT módszere az országosan megszerzett pályázatok hálózatszerű megvalósítása lett, a tagok bevonásával. Nem volt lehetséges a főállású, félállású foglalkoztatás csak a projektek keretében és maradt az önkéntes munka, mint fő forrás. A ma XVI. évfolyamát élő MNT periodika kiadása – amely országosan az egyik legjelentősebb szakmai folyóirattá vált – folyamatosan akadozott, a szerzők és szerkesztők nagyrészt önként dolgoztak. A nem-kormányzati szervezetek az egyébként is csökkenő pályázati forrásokból, általánosságban is hátrányos megkülönböztetést szenvedtek. Ebben a rangsorban a népfőiskolák a „lista vége” dicsőség-státuszt vívták ki maguknak. A pályázatnyerés pedig később valóságos „szerencsétlenségé” vált, mert a tartalék nélküli, szegény szervezetek likviditását közvetlenül veszélyeztette a szándékosan visszatartott és akadályozott támogatásfolyósítás, a köztes pénzügyi vegzálások. A megvalósult HEFOP, TÁMOP, ROP, NKA pályázatok mind ezt mutatták. Az illetékes tárca hivatalosan is visszavonta az MNT képviseletét az Nemzeti Kulturális Alap kuratóriumában.

A 2001-es felnőttképzési törvény által létrehozott Országos Felnőttképzési Tanácsba (OFTK) még az akkori kormányzat kérte fel tagnak az MNT szakemberét, ahol később annak rangos nemzetközi szakmai tisztsége miatt is, meghagyták 2008-ig, amikor is önként kilépett. Az OFKT politikája a mindenkor munkaügyi miniszter vonalát követte, bárminemű szakmai önállóság nélkül, ahol a többség amúgy a hagyományos intézmények vezetőiből állt.

Az MNT képviselője az „összeférhetetlenség” felvethetősége előtt, saját maga lemondott az OFKT-ben viselt tagságáról, mert fontosabbnak vélte, hogy pályázhassanak az UNESCO pán-európai konferenciájának budapesti megrendezésére (2008). A négy ország versenyében Budapest jelölése – nem egyedül – de az MNT komoly nemzetközi lobbizásán és jó szakmai előterjesztésén alapult. A kidolgozott pályázatot az OFKT támogatta, a miniszter az utolsó pillanatban mégis más szervezetre bízta a feladatot. Az eset révén elmozdították az UNESCO magyar bizottságának főtákarát, mert túlságosan együttműködött az MNT-vel. Az MNT ellen a nem-formális vád az volt, hogy vezetői MDF alapítók és tagjai a Magyar Gárdának. (?) Közismert, hogy az elmúlt hét évben, s a jelenlegi Magyar Köztársaságban, a pályázati rendszerekben jelen van a köztörvényes bűnözés gyakorlata. Ennél egy fokkal „enyhébb” de szélesebb körű és milliárdokat érintő művellet, a jogszabályi elvárásoknak megfelelő, de az érdekcsoportoknak juttatott támogatások garmada, a nyilvános, átlátható pályáztatás mellőzése, az eredmények értékelésének elmaradása.

Egy erősebb üldözési forma vette kezdetét 2005-2006-tól. Az MNT kénytelen volt elköltözni az evangélikus egyház épületéből is, (2007) s bankkölcsonnel új irodát vett, amely folyamatosan a krónikus fizetésképtelenség szélére sodorta. A köz költségvetési támogatás gyakorlata még súlyosabb akadályozássá vált, miközben 2007-ben az MNT több vezetője ellen, s a szervezet ellen is APEH vizsgálat indult.

Az MNT vizsgálata hiányosság megállapítása nélkül lezárult, a személyek elleni eljárás még ma is tart. A rutinszerű minisztériumi ellenőrzések (igazságügyi könyvvizsgáló) mellett a KEHI és

a tárcabeli megbízók által felkért privát tanácsadó cégek ellenőrző vizsgálatait hetekig, hónapokig fenntartották az érdemi munkát és közvetett lélektani fenyegetettséget jelentettek. A gépesített „osztagok” mindig ott kerestek, ahol nem volt mit és a szolgálati szabályzat szerint ott hunytak szemet, ahol nagyban folyt a rablás. Akadályozták nemcsak a munkát, de veszélyeztették az itt dolgozó emberek egészségét is.

Senki emberfiára nem lehetett számítani, mert a megfélemlítés átsütött mindenben, s a szolidaritás, még a kisebb körökben is jobban illegalitásba szorult, mint a Kádár-rendszer végén. A represzió minden technikája, rejtetten és nyíltan, brutális intenzitásúvá erősödött. Mindeközben az MNT és szervezetei hazai és nemzetközi szinten elismert szakmai eredményeket értek el.²

II. Összevetés európai és nemzetközi összefüggésben

Hol tartunk, és hogyan maradtunk le, mit kell behoznunk, hogy magunkat is utolérjük

„Virágzása korában minden nemzet egységes volt érzésben, ízlésben.

A hanyatlás korszakait jellemzi, hogy a műveltek és a tömegek nem értik egymást.”

Kodály Zoltán

A művelődés, műveltség területén Európa, a hanyatló nyugati civilizáció részeként egyre kisebb befolyással rendelkezik, s az Unió, amelyet magasztos elvek alapján hoztak létre, még mindig inkább a globalizációban talpon maradni akaró, nyers gazdasági érdekegység, semmint politikai közösség. Sokarcú a kultúrában, a művelődésben is. Az emelkedő, vitális kultúrákhoz képest – mint a kínai, indiai, török, latin-amerikai stb. – az egyszerűsítés nyelvén az „amerikanizálódásnak” nevezhető visszaszorulás és a vészterhes hanyatlás jellemzi. Egy másik oldalán, a világon egyedülállóan, egy különlegesen intézményesült együttese az évezrednyire visszanyúló regionális kultúráknak, az európaiságnak, ami a közös alapelvek és értékek mellett sokféleséget és a gazdagon burjánzó kultúrákat, és emberi méltóságot, minőséget jelent. Ahogy Európának a vitális civilizációktól tanulva kell visszatérnie gyökereihez, hogy megújulhasson, a magyar műveltség eszménynek ugyanígy, de egy sokkal nehezebb „mutatványt” kell véghezvinnie. A II. világháborút követő fél évszázadban, a korábban már a szétszakítottságban mélyen megsérült magyar műveltség kapott újabb, végzetes sebeket. Saját hagyományai talaján nemhogy nem volt képes talpra állni, (létező szocializmus) hanem még jobban eltorzult, miközben az európai integráció felgyorsulása, főként a 90-es évektől máig, még sebezhetőbbé tette, mert kigyógyított nemzeti műveltsége hiányában a világkultúra legalacsonyabb értékrendű bővli termékeitől vált heveny, fertőzött beteggé. Ez is az oka annak, hogy a „határon kívülinek” nevezett magyarság – lehet e megújulás egyik lelkiismerete, s motorja az ún. anyaország. A ma-

² Lásd részletesen: Milyen egy évtized van mögöttünk!?! – s vajon a következő? A népfőiskolák túl a túlélésen, 2009

gyarság ezer éves európaiságának újratertése és megerősítése mellett, a keleti kultúrák lüktető központjaitól való elszakíttóságát is újra kell építeni. Györffy István azt mondta: a Nyugat nem arra kíváncsi mi bennünk a nyugati, hanem mi a sajátosan magyar, amivel a Nyugatot gazdagítjuk. Vele egyetértve ma inkább azt kell mondanunk, minket ne nagyon érdekeljen, hogy mit akar látni bennünk a Nyugat. Ellenben nekünk újra magyarrá kell válnunk, ha kulturális nemzetként egyáltalán életbe akarunk maradni Európában.

A népfőiskolák, amelyeket a két világháború között, a történeti egyházak kezdeményezései változtattak európai intézményből magyarrá, éppen ezt tették, a népi és magas műveltség egységes nemzeti műveltséggé formálásának folytatását. A reformátusok kezdték, az evangélikusok folytatták és a katolikus egyház tette kiterjesztett, tömeges tevékenységgé. A közel egy évtizedes szársa szökkenés torzó maradt, 46-tól, mint annyi magyar neki indulást, ezt is lekaszabolták. A katolikus népfőiskolák négyes jelszavát évtizedekig el kellett hallgatni, ma meg egyesek azt ajánlják, ne hirdessük, mert elavult. Szerintünk nincs idősebb a 21. században, mint a négyes jelszó: Krisztusibb embert! Műveltebb társadalmat! Életerős népet! Önérzetes magyart! A jövőben valamennyi történeti egyháznak jelentős szerepet kell biztosítani a közösségi nevelés terén, így a népfőiskolák létrehozásában és működtetésében is.

Az Eurostat összes elemzéseiben, mindig az európai „népfőiskola országok” vezetnek, köztük az észak-európai, a Benelux államok, az osztrákok, részben a németek, és Svájc. Ezekben, az országokban ti. a népfőiskola pontosan 90-160 éve született, s főként a második világháború után, a közösségi művelődés egyik alapintézményévé lett. Különösen északon, az ún. „liberális felnőttoktatás” (értsd szabadművelődés, közösségi művelődés) révén a civil társadalom ereje és szerepe vált kiemelkedővé, ami nemcsak a demokrácia minőségében, hanem a globális versenyképességük eredményességében is mérhető. A 90-es évek elején tehát nem meglepetés, ha az MNT által kezdeményezett nemzetközi együttműködést eufórikus külföldi segítőkészség fogadta. Ez lendítette át az MNT-t sok-sok nehéz ponton – pld. kulcsfontosságú volt ebben a német együttműködés – s így vált az MNT nemzetközileg elismert szakmai szervezetté, majd vezetői fontos nemzetközi szakmai szervezet vezetőivé válhattak. 1995-től az Unió szervezeten elindította a képzés-oktatás-kultúra terén is együttműködési programjait, s 2000-től a Lisszaboni Stratégiában kulcsfontosságú politikai szintre emelte az oktatási- kulturális együttműködés ügyét. A „liberális felnőttoktatás” programját 2000-ben Grundtvig püspökről, a népfőiskolák dán atyjáról nevezte el Brüsszel. Az 1995-s élethosszig tartó tanulás európai éve, s az ugyanezt visszhangzó OECD radikális felfogásbeli változásokat indított el a tagországokban. A globális gazdasági versenyképességben egyre fontosabb szerepet játszó művelődés és tanulás szerepének felismerése messze ható, és átfogó társadalmi és szociális hasznot hozó, széleskörű fejlődéssé vált a 15-k, majd a 25-k és a 27-ek legtöbbszörében. Már ahol, és akik ezzel élni tudtak. Mi magyarok a kezdeti 1995-2000-es közepes szintről sereghajtóvá váltunk, különösen a 2000-es évek közepétől.

Melyek az európai fejlődés 2000-t követő legfontosabb sajátosságai?

Az élethosszig tartó tanulás koncepciójának elvi és gyakorlati kidolgozása, amely az oktatás és kultúra minden szektorát és szintjét átértelmezve, azt egy egységnek fogja föl, túllép annak

tárca szintű igazgatásán, szerepfelfogásán, előtérbe állítja az aktív állampolgár formálást, a tanulásban való társadalmi részvétel jelentős növelését, a tanulóhoz való hozzáférés javítását, az idősebb népesség művelődését és a felelős vállalat humán tőke beruházásának ösztönzését, továbbá a társadalmi tőke növekedésének elősegítését. 2004-ben a csatlakozáskor az élethosszig tartó tanulás 15 kritériumának mindegyikében elmaradásban voltunk. (Lásd az ún. rigai kritériumokat) 2002-ben az 24-65 évesek élethosszig tartó tanulásban való részvételének EU átlaga 8% körül volt, Magyarországon 4% alatt. A finnek, mint más vezető „népfőiskola” országok a 40%-t közelítették. Mára lejjebb csúsztunk mert az EU átlag 9,6% a magyar 3,1% (2006) A lemaradásunk évről évre stagnált, vagy nőtt. A továbbfejlesztett, a nem-formális és informális tanulásban való részvételt is mérő új Eurostat módszerek alapján a 24-65 éves korosztálynál a legelső Ausztria lett 89%-al, a legutolsó Magyarország: 12%-al, az EU25 átlag 42%. Tehát az átlag közel egynegyedénél, az osztrák arány alig több mint 10%-ánál tartunk. A non profit szektor a 7. legnagyobb gazdaság globálisan, a foglalkoztatottak aránya az összefoglalkoztatottak 3-10% közötti, szolgáltatásainak több mint 60%-a szociális és oktatási, s a felnőttkori tanulókat szolgáló szolgáltatási részesedése 8-30% közötti. A magyar non-profit szektort két évtizedes fejlődése ellenére elmaradottság és régi egyenlőtlenségek tagolják ma is. Pld. a közel 390 milliárd Ft/év állami hozzájárulás több mint 62%-át közhasznú társaságok és közalapítványok kapták, holott ez a két típus a szektor alig 5 százalékát adja (2007). A népfőiskolák esetében ez a diszkrimináció még drasztikusabb. A non-profit szektorban az állam által támogatásként kiosztott pénzeszegek zöme (61%) a fővárosban marad, csupán 6, 5 százaléka kerül községi szervezetekhez. (2007, KSH) Vitathatatlan, hogy több száz intézmény és több ezer szakember igyekezete ellenére az „elvtársak” irányítói közreműködése mindent folyamatosan lenulláz. Ennek legkiválóbb elemei a pénzelosztás régi módszerei, a brüsszeli ajánlásoknak való jelszószerű megfelelési attitűd – akárcsak hajdan, az SZKP határozatainak képmutató visszhangozása. Minden példadot nemzet azért követi az EU ajánlásait, mert úgy érzi részt vett a létrejöttében, mert hisz az alapelveiben, s főként, mert azokat a saját nemzeti, kulturális felemelkedése szolgálatába karja állítani. A magyar vergődéshez képest sikerük titka ebben rejlik.

III. A népfőiskolák hozzájárulása a társadalompolitika legfontosabb területeinek át- és újjáépítéséhez

A definíció szerint a népfőiskola az egyes polgárok csoportjai, a helyi társadalom közössége által, felnőttek vagy felnőtt fiatalok részvételével, önállóan – bentlakásos, vagy nappali kurzus keretében – szervezett közösségi és szabad művelődés. Terjedelme lehet a néhány napos, egy hetes rövid és célirányos kurzustól, a több hónapos bentlakásos, kollégiumszerű tanfolyamig. Benne a résztvevők érdekei – tanulók, tanárok – egyaránt érvényesülnek, szabályozására csak a törvényi előírások vonatkoznak, belső szabályzat, előírárendszer csak abban az esetben él, ha ezt maga a tanulócsoporthoz hozza létre, kívánja. Közvetlen szervezeti kereteit, független döntéseit a közösség maga alakítja ki, róla minden adatszolgáltatás önkéntes jellegű, s az is csak a szakmai, anyagi, erkölcsi, politikai támogatást és fejlődést szolgálhatja. Népfőiskolát fenntarthat bármely állampolgári csoportosulás, önálló jogi személy, egyesület, önkormányzat vagy önkormányzati szerv, intézmény, egyház,

³ Népfőiskolai kalauz, 1998. Ezeket a 97-s tv. megszületésekor megfogalmazott ajánlásokat módosítani lehet a mai elvárások alapján.

társadalmi szervezet és magánszemély is, amennyiben elfogadja a népfőiskolai gondolatot és alapelveket. Lehetőleg törekedni kell arra, hogy a népfőiskola fenntartója önálló jogi személy legyen.³

1. A nemzeti hagyomány kincsestára a XXI. századi magyar műveltség alapja

A népfőiskolai gondolat, a népfőiskolák megalakulása óta konkrét formájában többször változott, de alapértékei állandóak maradtak. Így a helyi közösség szervezése és az önszerveződés segítése, az ehhez nélkülözhetetlen állampolgári ismeretek és nemzeti öntudat kialakulásának segítése, fejlesztése, valamint az egyéni és közösségi társadalmi kezdeményezésekhez szükséges készségek kiformalása. Az oktatás és a nevelés kérdései mellett a népfőiskola fontos teret szentel az erkölcsi kérdéseknek, így kiemelt a szerepe a hátrányos helyzetű csoportok és térségek fejlesztésében, az ott felmerülő gondok enyhítésében.

2. Az autonóm személyiség és a közösségért felelős polgár eszménye

A rendszerváltás eufórikus időszakában a 80-as évek közepén, végén létrejött népfőiskolák lényegében két típusba voltak sorolhatók. Az elsőbe tartozók (elsősorban) gyakorlati segítséget kínáltak a gazdasági-társadalmi változások veszteséinek, a másodikban olyan emberek találtak egymásra, akik évtizedek frusztrációjaként élték meg a politikai véleménynyilvánításnak, a nemzettudat megélésének, a vallási identitás kinyilvánításának veszélyét, kockázatát. Közvetlenül az első szabad választás előtt létezett egy harmadik, erős típus is: a „közéleti, politikai fórum”, ahol a rendszerváltó szellemi körök képviselői járták a vidéket, ismertették a régi új értékeket, mint a pluralizmus, a többpártrendszer, a jogállam stb.. A történeti fejlődés főleg az első típushoz tartozó „munkaerő-piaci esélyteremtő” kezdeményezések szerepét tartósította – függetlenül attól, hogy a kezdeményezők vallásos vagy világi filozófiával közelítettek az egyre szorongatóbb szociális kérdésekhez.⁴ Ezek a népfőiskolák voltak valójában a „klasszikus” (északi, skandináv és magyar) népfőiskolai mozgalom „egyenes ági” örökösei.

Az, hogy nálunk a társadalmi demokrácia fejlődése a 90-es évektől nemhogy szárba szökkenett volna, hanem csak formálisan jött létre, miközben valójában stagnált és elfajult, nem kedvezett a Bíbó István által a „szabadság kis körei” népfőiskola-típus kiteljesedésének. Meg is lett a következménye az elmúlt két évtizedben, ami a manipulálható tömegtársadalomban, a tekintélyelvű társadalomvezetés és a „felettes szerepet” vivő politikai osztály nyomozható jelenségében nyilvánul meg.

A gyakorlati, hasznos és szakmai ismeretek, információk közvetítése mellett az általános műveltség fejlesztését, az öntudatos állampolgári lét és gondolkodás kialakítását elősegítő népfőiskolai tevékenység mindemellett élt és fejlődött. De hát úgy, ahogy a pld. az 50-es évek legrosszabb, rákosista éveiben is a falvak egy részében tovább működött a hittanoktatás, ahová „fű alatt” a párttitkárok is járták a gyerekeiket. A különbség annyi volt a népfőiskolák 90-es évekbeli történetében, hogy a demokráciatanulási tevékenységet immáron csak legális, „demokratikus pénzügyi” eszközökkel mellőzték. A társadalom modernizációs kívánalmaira válaszoló művelődés-tanulás és megfelelő mellett a népfőiskola kiemelt gondot fordít a hagyományok és a nemzeti önazonosság ápolására. Ezek az elvek a népfőiskolák eredetéből és hagyományából következnek. Másrészt a népfőiskolák a felnőt-

toktatás intézmény- és funkciórendszerében, sajátosan és középpontba helyezve, a teljes személyiségre irányuló komplex hatásrendszer működtetését vállalják, hiszen a felnőttoktatás más területein a programok viszonylag szűk, erősen szakirányultságú, pragmatikus szakképzésként kezelik a felnőttoktatást és az élethosszig tartó tanulást.

3. A növekvő gazdaságot, a bővülő foglalkoztatást elősegítő művelődés, tanulás és közösségi kultúra

Kezdetben a népfőiskolák gazdasághoz kötődő tevékenysége főként a gazdaképzésben, a mezőgazdasági képzésben öltött testet. Ez egyrészt a nemzetközi és hazai tradíciókból is következett, másrészt az átalakulást követően újra aktuálissá vált a családi kisgazdaságokra épülő modern mezőgazdaság kifejlesztése. Ez a törekvés már a kezdetektől egybekapcsolódott a helyi közösségformálás, a lokálpatriotizmus erősítését szolgáló tevékenységekkel, lévén a dán történeti mintához hasonlóan azt az elvet követtük, hogy ugyan a dán tejszövetkezetek kifejlődésében a népfőiskolák jelentős szerepet vittek, de a tanfolyamokon alig volt szó magáról a tejtermelésről, ahhoz képest, hogy sokkal inkább az öntudatos és cselekvőképes, összefogásra és üzleti eredményességre képes gazda formálására helyezték a hangsúlyt. Megjelent a népfőiskoláink munkájában a mezőgazdaság terén az ökológiai- gondolkodás és gyakorlat falusi előtérbe állítása, s a falusi gazdaság diverzifikálását elősegítő más tevékenységek, mint pld. a kézművesség, turizmus képzési támogatása. A magyar felnőttoktatás elmúlt évtizedbeli egyoldalú humán erőforrás fejlesztési, szakmai képzési megközelítése ellentétéként, a népfőiskolák azt vallották, hogy egyrészt a szakképzés gyakorlata elavult. De szemléletileg a „kiművelt személyiség” sokkal jobb szakember és polgár, mint a közvetlen termelési feladat ellátására drillezett, kiképzett munkavállaló. A munkaügyi intézményrendszer ezért sem tudta hatékonyan kezelni a munkanélküliek felzárkóztatását és integrálását. A népfőiskolák az elmúlt évtizedben a „kiművelt emberfő a legjobb munkavállaló” koncepcióhoz szorosan kötődve az ún. alapkészségek és kulcskompetenciák felnőttkori fejlesztését állították munkájuk középpontjába, mégpedig az Unió és a legfejlettebb tagállamok törekvései és tapasztalatai alapján. Ma a fejlett államokban egyre inkább elismert, hogy a korszerű munkavállalói kompetenciák között a felelősség kultúrája, az együttműködési, konfliktuskezelési, és probléma megoldási kompetenciák, vagyis a korábban puha képességnek tartott társadalmi kompetenciák perdöntő szerepet játszanak az információs és tudás gazdaságban.

4. A szegénység és munkanélküliség ellen.

A társadalmi különbségek csökkentése, a szolidaritás kultúrája

A népfőiskolák általánosságban a vidéki hátrányos helyzetű társadalmi csoportokat vonták be leginkább tevékenységi körükbe. Sok esetben ez nem volt több mint a társadalmi elszigeteltség csökkentése, az önszervezés és szolidaritás erősítése. Számos esetben az önfoglalkoztatás és az elemi vállalkozási ismeretek átadása volt a program.

⁴ Lásd az MNT 2004-ben született „A tanulás hatalma” c. közleményét www.nepfiskola.hu/MNT_hu/downloads/a1bkuldetesmarta.doc

⁵ A tanulás sokfélesége. A felnőttkori tanulás indítékairól és akadályairól, Budapest, MNT 2009

Egy legfrissebb kutatásunk is igazolja, hogy a munkanélküliek szervezett „kényszerképzése” többnyire bizonyítvány-papír előállítására a tényleges elhelyezkedést biztosító kompetenciák fejlesztése helyett iskolai végzettségtől függetlenül a megkérdezettek - 2030, 16-65 év közötti felnőtt, országosan – több mint 60%-a szívesen tanulna.⁵ Országosan a képzés és foglalkoztatás összekapcsolásának, a gazdasági szféra és a képzési intézményrendszer közötti kellő együttműködésnek a hiánya, a korszerű kompetencia alapú képzés és az „ügyféllel” szembeni „intézményi érdek” – dominancia lényegében nem a munkanélküliség képzés általi csökkentését, hanem növelését, az egyenlőtlenségek konzerválását, újratermelését szolgálja. Ráadásul igen drágán. A népfőiskolák, és a munkaügyi központok együttműködési programjainak sikere viszont azt bizonyítja, hogy a személyiség központú, önbizalom növelő, alapkészségek fejlesztésére szabott közös programok sikerrel jártak. Ezek aránya azonban az egészben elhanyagolható. A 2008 vége óta ránk szakadt általános világválság még látványosabbá tette a magyar munkanélküliség, képzéssel való kezelése magatehetetlenségét és elmaradottságát.

A szegénység terén különösen veszélyeztetettek a nyugdíjasok, a munkanélküliek, az alacsony iskolai végzettségűek, a községekben lakók, a csak idős személyekből álló háztartások, továbbá a sokgyermekes, valamint a női háztartásfőjű családok. Nemzetközi kutatások sora igazolta, hogy a tanulás fejlesztésével a szegénység mérséklésében eredményeket lehet felmutatni. Az EU-ban az átlagfogyasztás mértéke az egyik szegénység mérce. A szakértői anyagok szerint az EU átlagfogyasztásának fele alatt az EU-országokban átlagosan a népesség 17%-a él. A helyzet Dániában a legjobb 9%-os, és Portugáliában a legrosszabb 33%-os szegénységgel. A csatlakozott országok többsége azonban igen messze van e tekintetben a nyugati tértől. Így Magyarországon is - 70% fölötti az EU átlagfogyasztásának fele. A szegénység, még a legsúlyosabb szegénység is, csak részben cigánykérdés. A cigányok aránya az össznépességben 5-8%-ra tehető. Szegénymintákban az arányuk 20% (ILO-POV-felmérés). Ugyanezen minta alsó harmadában, azaz a legszegényebbek között 37%-ot, de a még ennél is szegényebb ötödben vagy tizedben is „alig” 40%-ot képviselnek. Más szavakkal: minél szegényebb kört nézünk, annál magasabb a romák aránya, de még a legszegényebb népességtizedben vagy huszadban sem ők vannak többségben, vagyis a szegények többsége nem roma. Világszerte, különösen az Oktatás mindenkinek (2000) globális program keretében igen sok hasznosítható gyakorlat született a szegénység mérséklésére a felnőttkori tanulás eszközeivel. A Reménységpénztár pld. egy induló, a Szegények bankja ismert program adaptálási kísérlete, egyelőre terv.

A szociális szövetkezet gondolat viszont annál életképebb, a háború előttről is komoly magyar hagyományokkal. A népfőiskolák két alkalommal (a 90-es évek végén az Európai Szociális Szövetkezetek Szövetségével és 2008-ban az OFA támogatással) megpróbálták a szociális szövetkezet típusú foglalkoztatás és képzés előre vitelével. Igen nagyfokú érdeklődést váltott ki a vidéki társadalom körében. Egy a szociális piacgazdaság alapelveit és a koherens szociálpolitikát követő országban igen, de a szélsőséges fináncapitalizmus és neoliberalizmus közepette, amikor a társadalmi bizalom szintje is a mélypontra került semmi esély a szociális gazdaság kiterjesztésére.

5. Egységes nemzeti kultúra a Kárpát medencében

A Kárpát-medencei magyar népfőiskoláknak jelentős történeti hagyományai vannak. Az erdélyi Wesselényi-féle Makkfalvi iskolát, melynek 1836-os elindulását sokszor a hazai népfőiskola intéz-

mény születésének tekintik. Erdő János unitárius lelkész, Balázs Ferenc kortársa, aki életét püspökként fejezte be Kolozsváron, éppen a mészki népfőiskola-kezdeményezés kapcsán írta egyik tanulmányában: „...A népfőiskolához cselekvési szabadság és kitartó prófétalelkű emberek szükségesek. A népfőiskola múltja bizonyítja ezt! Ne várjunk mindent az államtól, vagy az illetékes hatóságoktól! Fogjunk mi magunk a munkához!” Akár az erdélyi magyar kisebbség két világháború közötti cselekvésprogramja is lehetett volna ez a kijelentés. Márton Áron, Erdély nagy katolikus püspöke sem maradt távol a népfőiskola intézményének gondolatától. Népművelő rendszerének a kialakításában számtalan alkalommal idézi Grundtvigot, gyakran emlegetve, hogy: „ez az idegen férfi nagyon is rokonunk”.

A legjelentősebb erdélyi KALOT népfőiskola a csiksomlyói volt, amelynek épületét Kós Károly tervezte és szobrász tanára Szervátusz Jenő volt. A 80-as évek végén az erdélyi menekültáradat idején Németh Géza lelkésszel szerveztünk ún. befogadó népfőiskolákat, s a Németh Lászlói Kárpát-medencei népek tejesztvérsége jegyében indultunk el minden irányba, a Felvidékre, Kárpátaljára, Erdélybe és a Vajdaságba népfőiskola szervezésre. Az MNT alapszabályát a 90-es évek elején módosítottuk, amely lehetővé tette a határon túli magyar szervezetek egyenjogú tagságát szervezetünkben, ahol az elnökségben mindig biztosított volt egy fenntartott hely egy ún. határon túli magyarnak. Néhány szerencsésebb évfolyamon az Illyés Alapítványtól – emlékszik még itt valaki erre a névre? – nyert támogatásból hasznos programokat szerveztünk. Népfőiskola vezetőképzést Szabadkán, Kárpát-medencei ifjúsági népfőiskola programot, továbbá elsőként rendeztük meg a Magyar Kultúra Napját Nagyváradon, amit a város román polgármestere nyitott meg. Később a pénz fogytán egy-egy találkozóra futotta, ahová egy helyre gyűjtve hívtunk mindenkit. Az anyaország és a Kárpát-medence magyar közösségei kapcsolat történetének hányattatottságához hasonló lehetett csak a mi akadózó együttműködésünk is, a sokfelé húzás, az elhagyatottság, a némasággal és tűrésben elfogyott energiák és a sok oldalról körbevevő korlátozottság. A lehetőségek újra kitérása mindezt csak múltó, rossz álommá változtathatja.

6. Társadalmi csoportok és sajátos feladatok – családok, fiatalok, idősek, romák

Családok. A népfőiskolák több a családot középpontba állító programot valósítottak meg. Pld. a szülők megerősítése gyermekeik tanulmányainak figyelemmel kísérésében. Családsegítő szolgálat működtetése alföldi tanyavidéken. Ifjúsági tanácsadó munka kifejlesztésével foglalkozott az MNT egy német-román-magyar Leonardo együttműködésben, amely a családokat és a szülő-gyermek kapcsolat és konfliktus helyzet kezelését segítették. Mindezek messze elmaradtak a Nyugaton már évtizedek óta a felnőttoktatásban, újra virágkorát élő „családi tanulás” (family learning) programok szerepéhez és nagyságrendjéhez képest. A család, a társadalom legfontosabb egységének helyzete rendkívül problematikusá vált. A legfontosabb, az egész életet és életpályát meghatározó szocializációs, nevelési funkciója legyengült, s a társadalom nem épített ki egy olyan közösségi hálót, egyebek között a felnőttoktatásban, amellyel kompenzációt, átmeneti kisegítést valósíthat meg, mivelhogy egy átfogó családközpontú politika nélkül csupán szükség cselekvésről és mentésről lehet szó.

Fiatalok. A népfőiskolák legaktívabb tanuló csoportját a fiatalok képezik, legalábbis a számítógép és idegen nyelvtanítás terén. Ál-

talánosságban kevés a kínálat a tanulási potenciáljuk kielégítéséhez. A fiatalok körében meglévő tanulási vágy és expanzió mértékéhez képest a népfőiskolai intézmény, mint rendszer gyenge és eszköztelen. A se nem tanul, se nem dolgozik korosztály felkarolásában több sikeres tevékenység valósult meg, pld. a nagykáta katolikus népfőiskolán. De ezek mind inkább kis morzsák a szükséges nagyságrendhez képest. A vidék és a város ifjúsága közötti különbségek tovább nőttek, s a népfőiskolák számára főként a falusi, kistelepülések fiatalága lehet a fő célcsoport. A „csak úgy elvagyok” életmód és a közösségi szerveződések hiánya magára hagyottá, és a saját életvilágában individualizálódottá tette a 15-29 évesek korosztályát. Igen aggasztó az Ifjúság 2008 gyorsjelentés c. kutatás egyik fő megállapítása miszerint a korosztály 14%-a szerint bizonyos körülmények között a diktatúra jobb, mint a demokrácia, s további egyharmaduk számára lényegileg nem számít, hogy demokratikus, vagy diktatórikus körülmények között élnek e.

Emlékszünk arra, hogy a felsőoktatásban milyen fontos szerepet játszott pld. a NÉKOSZ a háború után, vagy újabb időkben a Bíbó István kollégium, amelyek lényegében egy sajátos korcsoport népfőiskoláiként is felfoghatók. Cselekvés híján nemcsak a nemtörődomség, a drogfogyasztás és deviancia növekedés és számos más jelenség rémével nézünk szembe, hanem egy örökös társadalmi törvény elsorvadásával, hogy ti. mindig az ifjúsági generációk képezték a nemzeti és társadalmi megújulás szívét, lelkét. Számos új és igen pozitív ifjúsági közösségi mozgalom mellett az egyenlőtlenségek (falu, város) csökkentése nélkül nemcsak az idősek várhatóan kitolódó élettartama miatti társadalmi „terhek”, növekednek, hanem a fiatalok tömegei maradnak, társadalmi kompetenciák nélküli, „nagyra nőtt” és gondozásra szoruló „óriás csecsemők”. Nem beszélünk most a magyar közélet mai, történetileg is egyedülállóan mélyre jutott elzüllöttségéről, de elmondható, hogy a politikai osztály általában is jól megkopott és jó része félművelt, aki kenyérkeresetnek tekinti a „homo politicus” hivatást. A politikai kultúra megújítása elemi szükségesség, ami egy új, fiatal és alulról jövő „siserehaddal” lehet a legsikeresebb.

Idősek. Európában a népesség öregedése egyre nagyobb méreteket ölt. Az elmúlt évtizedekben jelentősen csökkent a születések száma, a termékenységi mutató, vagyis az egy anyára jutó gyer-

mekek átlagos száma valamennyi fejlett államban a reprodukciós szint (2,1) alá esett, 1.38 (EU 27). Ezzel párhuzamosan fokozatosan emelkedik az átlagéletkor, az emberek egyre tovább élnek. Az idős, 65 év feletti lakosság aránya az össznépelességen belül az elmúlt évtizedekben egyre emelkedett, és a prognózisok azt mutatják, hogy az elöregedés a jövőben, gyors ütemben folytatódni fog. Eközben a munkaképes korú (14–65 év közötti) lakosok száma képtelen lépést tartani ezzel a folyamattal. Míg 1980-ban az Európai Gazdasági Közösség országaiban a 65 évnél idősebb népesség aránya 13,5% volt, 2006-ban az Európai Unióban ez az arány 16,2%-ra nőtt.

Az öregségi nyugdíjon kívül a korbetöltött rokkantnyugdíjasok száma Magyarországon: 361.957 fő, a korhatár alatti rokkantnyugdíjas 432.840 fő, míg az egyéb nyugdíjasok száma: 542.715. Az egyéb nyugdíjasok többek között: a megváltozott munkaképességűek járadékában részesülő: 194.977 fő, az özvegyi nyugdíjas: 148.060 fő, az árvaellátásban részesülő: 104.436 fő, a rokkantsági járadékos: 30.677 fő, a házastársi pótlékban részesülő: 29.163 fő. Adataink szerint a kistelepüléseken a leghálásabb és legnépesebb népfőiskolai tanulócsoporthoz a nyugdíjasokból kerülnek ki. Ott ahol magas az özvegyi magány, a társadalmi kapcsolatok súlyos hiányai mutatkoznak, s ahová már a pap is csak „bejáró munkásként” jut el heti másfél órára. Az életminőség emelkedését, a társadalmi segély költségeinek csökkentését nagyban javítaná az egészségmegőrzést, a társadalmi vitalitást és közösségi érdeklődést növelő idősek népfőiskolái számának a növelése. Alacsony köz költség, magas erkölcsi és társadalmi, jóléti haszonnal jár.⁶

Romák. Az MNT egy Phare-Lien dán-szlovén-magyar programban alapvető koncepciókat, gyakorlati eszközöket fejlesztett ki a roma alapkészség fejlesztés és szocializáció terén, amelyben itthon több mint 6 megyében 40 tanár kiképzésével 700 roma fel-

⁶ – Egészség évtizedének „Johan Béla nemzeti programja” Budapest 2002

– Magyar lelkiállapot Szerk. Kopp Mária Semmelweis Kiadó, 2008
– Idősgyi Nemzeti Stratégia, 2009.

<http://www.parlament.hu/irom38/10500/10500.pdf> (letöltve 2009 október)

nőtt részesült alapképzésben. Az egyszeri két éves EU-s forrást használó program befejezését követően, s azóta semmilyen hazai támogatási forrást nem lehetett biztosítani e munka fejlesztésére és kibővítésére. Természetesen számos más hasznos kezdeményezés történt, de az átfogó roma felnőttoktatás megvalósulása elmaradt. Nemzeti programot kell kidolgozni. A romák szociális helyzete és munkaerő-piaci hozzáférésük javítása az EU-ban c. az Európai Parlament 2009. március 11-i állásfoglalása a romák szociális helyzetéről és munkaerő-piaci hozzáférésük javításáról az EU-ban c. dokumentum alapján, melynek fontos eleme a társadalmi integráció és a tanulás, képzés összekapcsolása.

IV. Cselekvési programterv: népfőiskolákkal a tanuló társadalom és a művelt nemzet megteremtése felé

Az MNT cselekvési program javaslatai több publikációban megtalálhatók⁷ mégis szükségesnek és aktuálisnak látszik legalább vázlatosra, újra összefoglalni a 2009 végén fontos elemeket. Például nincs terünk és nem feladatunk az egyik legfontosabb kérdéssel foglalkozni, hogy a tömegkommunikáció hogyan állítható a magyar kultúra és a felnőttoktatás, művelődés szolgálatába.

1. A közgondolkodás átfarmálása és a társadalmi szervezetek közreműködése

A feladat igen régi és mégis igen időszerű. A magyar közélet örökletes betegségeit így jellemezte Bibó István, ami programot is ad a teendőkre:

- a közérdek háttérbe szorítása a magánérdek kedvéért
- magánjogok lábba tiprása
- kicsinyes paragrafus-jogászat
- jogszabályok cinikus semmibevétele
- kétségbeejtően aggályos ügyintézés
- léha felületesség
- minden felelősség elhárítása
- személyes döntés túlbujánzása
- basáskodó önkény és gyáva határozatlanság
- célszerűtlen, öncélú rutin
- brutálisan rideg célmegvalósítás

A zsákutca tünetei Bibó szerint a közéletben–közigazgatásban:

- a kulcspozíciók elrejtése
- hatáskörök harácsolása
- tisztviselők személyes függőségének elmélyítése
- személyes ügyek központosítása
- ügyintézés önkényessé tétele
- a központi hatalomnak saját omnipotenciájába való belefulladás

Az Európai Unió tagsággal járó lehetőségek egyben kihívásokat és kockázatokat is jelentenek ma is. A helyi társadalmi erőfor-

rások feltárása, s a helyi összefogást lehetővé tevő együttműködési kompetenciák fejlesztése nélkül a település és kistérség fejlesztés stagnálhat, vagy nemzetközi mércével lemaradunk, ami tartósan akadályozhatja az előrelépést. Tagolt közösségek, élő civil közösségi élet, művelt és öntudatos polgárok, valamint nyitott, együttműködő kész és fejlődésre képes hatóságok, közhatalok nélkül a nemzetközi mozgástér is visszájára fordul.

- a demokratikus állampolgárságra képzés nem pusztán iskolai tantárgy, vagy a tananyag része, hanem az élethosszig tartó tanulás keretében megvalósítandó jelentős oktatáspolitikai célkitűzés;
- a kontextusok összességére alkalmazható általános meghatározás helyett olyan pragmatikus meghatározás célszerű, amely a megfogalmazás formális szigorúsága helyett a gyakorlati megvalósítás következményeire és módszereire összpontosít;
- Más, szorosan kapcsolódó elnevezésekhez (állampolgári ismeretek, politikai nevelés) képest a demokratikus állampolgárságra képzés révén szerzett identitás alapja az állampolgárságra, mint integráló kifejezésre való utalás;
- Ezen identitás eredményeképpen a demokratikus állampolgárságra képzés a tapasztalatok és társadalmi gyakorlat sokféleségére épülő demokratikus viselkedési formák, elsajátítását jelöli;
- függetlenül attól, hogy a demokratikus állampolgárságra képzés hol valósul meg, az alábbi három megközelítés előfeltétel:
 - megerősítés
 - civil részvétel
 - közös felelősségvállalás.

Mindezek az Európa Tanács általunk követett ajánlásai.

2. Az ágazatközi gondolkodás korlátainak megszüntetése és a rövidtávon, azonnal széles körben hasznosítható eredmények – képzések, műhelymunkák kiterjesztése

Az élethosszig tartó tanulás egyik legfontosabb központi gondolata, hogy az oktatás és képzés különböző szintjei és szektorai (óvoda, közoktatás, felsőoktatás, felnőttoktatás) továbbá a művelődés és kultúra különböző szektorai között – azok autonómiájának sérelme nélkül egy-egységet képez. Közvetlenül kapcsolódik a legfontosabb társadalmi érdekekhez, mindenek előtt az egyének szabadságához és személyes boldogulását elősegítő tanuláshoz és művelődéshez, másrészt a szociálpolitika, a nemzetpolitika, s a gazdaságpolitika minden ágazatához és azokkal funkcionális együttműködésben munkálkodik. Másként szólva az élethosszig tartó tanulás nem tárca szintű reszort, hanem a jövő tudás társadalmának stratégiai eszköze, aminek az intézményi struktúrában és a tárcák közötti koordinációban is meg kell jelennie.

Rövidtávon a Magyar Népfőiskolai Társaság a nemzetközi és hazai műhelyekben közösen elvégzett projektek (tapasztalatai alapján azok) kiterjesztését 1-3 éven belül meg tudja szervezni. Mellékletünk⁸ tartalmazza azokat a modell projekteket, amelyek alapján ki lehet alakítani a preferenciákat és programterveket azok kiszélesítésére a sürgősség elve szerint. A kívánatos eredmény alapján pontos megvalósíthatósági tervek készíthetők. Nyilvánvaló, hogy a működési biztonság és egy kielégítő számú szakképzett emberfő, mellék és részfoglalkoztatása, valamint az önkéntesek széles köre nélkül és a jelenlegi alacsony finanszírozással ez véghezvihetetlen. Lásd a 2. sz. mellékletben az MNT hatókörébe tartozó népfőiskolai támogatásokat és pénzforgalmat.⁹

⁷ Európai kihívások – magyar lehetőségek. A felnőttkori tanulás jövőképeinek körvonalai. Nemzeti Felnőttképzési Intézet, 2006
Továbblépni a tervezéstől a tettek felé. Javaslat a cselekvési tervhez – az EU elvárások megismerése program záró tanulmánya, MNT, Budapest, 2008

⁸ Referencia munkák, MNT, 2009

Melyek a legfontosabb területek a gyors és sikeres előrelépés érdekében?

- demokratikus állampolgárképzés és művelődés
- alapkészség fejlesztés és kulcskompetencia fejlesztések
- közösségi és kompetenciafejlesztési roma programok
- kistérségi szintű tanuló régió fejlesztés
- kistéleplések és közösségek terület és vidékfejlesztési, hazai és nemzetközi projektjeinek tervezése, lebonyolítása
- nemzetközi szakmai kapcsolatrendszert és együttműködést segítő szolgáltatás kiépítése

3. A jogszabályi és finanszírozási rendszer és a társadalmi partnerség megváltoztatása: a működési biztonság és intézményesítés minimális követelményei

- Az intézményrendszer társadalmisítása és a kisközösségek előtérbe helyezése:
Javaslatunk az alulról építkezés elvét követik. Minden kistéleplésen és a településeken ahol erre igény és lehetőség nyílik, szabályozókkal kell ösztönözni, hogy a művelődési házak, és más közművelődési intézmények társadalmisítására kerüljön sor, a népfőiskolát a helyi társadalom alapintézményévé téve. A népfőiskola a köz, a magán és a nem-kormányzati szféra együttműködéseként valósuljon meg. Ez a helyi önkormányzatot, a társadalmi szervezeteket, benne hangsúllyal a történeti egyházakat értjük, s a társulásban feltétlenül működjenek közre a helyi gazdasági élet szervezetei is.
- A népfőiskolai szolgáltatások ellátását biztonságos és tervezhető szakember foglalkoztatással kell biztosítani. A túlmeretezett intézményi személyi állomány helyett, a korszerű menedzsment megteremtése és a törvényességi, szakmai felügyeletre, a társadalmi közreműködés és ellenőrzés, irányítás rendszerére van szükség. Meg kell újítani a szakmai képesítési akkreditációt és képzést is, amelyben nagy súlyt kell helyezni az önkéntes, rugalmas részfoglalkozású közreműködők biztosításának.
- Az elprivatizált KISZ és MSZMP oktatási központok akkor (90-es évek eleje) egyedülálló infrastruktúrát kínáltak a közös érdekében. Még ma is akadnak épületek, amelyekkel méltó feltételeket lehet teremteni a népfőiskolai működéshez.
- Kistérségi szinten érdemes olyan szolgáltató központok kiépítése, amelyek a szakmai munka fejlesztését, a továbbképzést és egyéb területi segítő funkciókat látják el, s biztosítják, hogy a legkisebb település kisközösségei is közvetlen tanácsadásban, szolgáltatásban és segítségben részesüljenek.
- Felül kell vizsgálni, és/vagy új törvényt kell alkotni a következő jogszabályok helyett
 1. 1997. évi CXL. Törvény a muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről
 2. 1997. évi CLVI. Törvény a közhasznú szervezetekről
 3. 2001. évi CI. Törvény a felnőttképzésről
 4. 1993. évi LXXVI. Törvény a szakképzésről

Miért korszerűtlenek ezek a törvények?

- mert nemcsak az EU tagállamok utóbbi évtizedben megvalósított fejlődését nem követték
- hanem részben a korábbi évtizedek intézményrendszerait és irányítási módszereit kodifikálták

- mert ezekben az intézményi érdekek és nem a tanuló polgár érdekei állnak a középpontban. (az élethossziglan tartó tanulásban „kulcsfontosságú elem, hogy a tanuló személyiség és igényei a középpontban álljanak, azaz inkább az oktatás és képzés ‘keresleti oldalához’, mint az ellátókhöz kell igazodni” – fogalmazza meg a magyar OECD-ajánlás is)
- az intézményrendszer és szemlélet vonatkozásában nem a tanulás szempontjából hátrányos helyzetben levő többségre helyezik a hangsúlyt.
- felülről építkező intézményrendszert szabályoznak, amely nem biztosítja kellőképpen a társadalmi igények érvényesítését, egyoldalúan munkaerő-képzés és szakképzés központú, miközben a piac igényeinek csak részben – vagy egyáltalán nem tud megfelelni
- nem biztosítja a közösségi művelődési és felnőttképzési szolgáltatók egyenrangúságát (állami, önkormányzati, non-profit, privát) illetve a képzések és művelődés sokfélesége, szintjei, módjai között az egyéni tanuló szempontjából hatékony és szabad átjárhatóságot
- a „szolgáltató-központú” finanszírozás helyett nem állítja előtérbe a „szolgáltatást igénybe vevőket” támogató finanszírozást, az alacsony iskolázottságúak megkülönböztetett támogatását, a szak- és munkaerő-piac képzési keretében az általános műveltség fejlesztését célzó rész beiktatásának és finanszírozásának kötelezettségét.
- a Regionális Munkaerő-fejlesztő és Képző Központok szűkre szabott szak- és munkaerő-piaci képző funkcióját nem szélesítette ki, s nincs testületi alapon alapuló, autonóm működésmód. E rögtönzött felsorolás természetesen szakszerű elemzést és leírást tesz szükségessé a későbbiekben mindegyik tv-re kitérve.
A törvénymódosítások és/vagy új törvények sikerességének egyik mércéje mindenképpen az lesz, hogy miként lesz képes elősegíteni a tanúlással, művelődéssel kapcsolatos társadalmi közszellem pozitív fejlesztését, illetve ebbe a folyamatba magát a társadalmat, annak tagjait hogyan lesz képes bevonni. Ebben a tekintetben a tanulásához való pozitív viszony és társadalmi környezet kialakítása az egyik legfontosabb cél, amiben a legszélesebb, plurális társadalmi részvételre van szükség. A törvénynek direkt vagy indirekt formában intézményesítenie kell a Felnőtt Művelődés Hete (Adult Learning Week) névvel az 1997-es hamburgi felnőttképzési világkonferencián elfogadott ajánlást, amely jelenleg már több mint 25 európai országban évente visszatérő rendezvény és mechanizmus. Az MNT már több mint 10 éve javasolta, hogy a felnőttoktatási törvény az 1998-ban megfogalmazott kormányprogramban leírt intenciókat továbbgondolva, helyi önkormányzati és kistérségi szinten kodifikálja a népfőiskolákat, mint a felnőttképzés alapszintű intézményeit.¹⁰ Ezért most is szükségesnek tartja egy megfelelő időpontban önálló népfőiskolai törvény megalkotását.

Mi indokolja egy ilyen törvény létrejöttét?

Az EU 27 tagállamában meglévő különbségek mellett, a legfejlettebb tagállamok példáját nézve látható, hogy a referencia országok mind olyanok, amelyek a népfőiskolát hagyományosan (történetileg és a harmadik évezredben is) kiemelt intézményként kezelik.

⁹ A Magyar Népfőiskolai Társaság költségvetési- működési támogatás OKM 2001-2009

¹⁰ Lásd „A fejlettek sarkában lenni”. OKM – MNT 2001 és a FIDESZ 98-as programját

(Ez elsősorban az észak-európai régió egésze, a német nyelvterület országai és részben a Benelux államok.)

A törvénykezés fejlesztésében az elmúlt tíz év legfontosabb tendenciája ezekben, az országokban az volt, hogy

- koncepcionálisan és a gyakorlatban is, radikálisan kiszélesítették a tanuláshoz, művelődéshez való hozzáférést a társadalom ún. alacsonyabb iskolázottságú nagy csoportjainak a bevonása érdekében
- a keret jellegű, átfogó profilú szabályozásban megjelent az EU és az OECD élethosszig tartó tanulás filozófiája és szemlélete, amely átírja az oktatási, kulturális, képzési szektorok és szintek közötti hagyományos viszonyrendszert, elkülönültséget, átjárhatóság hiányt.
- A szabályozás megcélozta a minél átfogóbb forrásbővítést (egyén, család, vállalati szféra, állam) az egyénre és csoportokra irányuló konkrét ösztönzésekkel egybekötve. (pld felnőtt tanulói hitel és kedvezményzámlák, kártyák bevezetése) a normatívák, szankciók, indikátorok és eredménykövetelmények konkrétan megjelentek az összehasonlíthatóság, a monitoring, a hatékony irányítás, finanszírozás eszközeként.

A népfőiskolai törvény szükségességének fő indokai:

- közel egy évtizede egyre erősödően előtérbe került a nem-formális tanulás, művelődés és az informális tanulás fontossága, nemcsak az irányadó európai szintű dokumentumokban (retorika), hanem egy sor ország gyakorlatában is. Ebben élen járnak az előbb említett referencia országok, ahol a népfőiskoláknak, mint a nem-formális és gyakorlatias képzésnek több mint 160 éves tapasztalata áll rendelkezésre. (Ez Németországban 65-90 éves) Magyarországon 1936-1946 között igen sikeres és autentikus nemzeti adaptáció jött létre elsősorban a történelmi egyházak tevékenységéért.
- Magyarországon elhanyagolható az autonóm civil szerveződések szerepe, akár általánosságban, az érdek érvényesítésben való állampolgári közreműködésről, akár társadalmi szervezetek keretében megjelenő szolgáltatási, ellátó funkciók arányáról beszélünk. A helyi társadalom legkisebb közösségeiből kiindulva a népfőiskola tipikusan az az önszerveződésen alapuló tevékenységi forma, amely könnyen létrehozható, hozzáférhető. Benne az állampolgári önszerveződés és érdekérvényesítés természetes működési elv és polgár közeli, mint szolgáltatás.
- Nincs egyetlen olyan magyar törvény sem, (a kutatás, a képzés, szakképzés, az oktatás, a tanulás, a művelődés és kultúra terén) amely integrálná az élethosszig tartó tanulás negyven éve született, és a 90-es évek közepétől, majd a lisszaboni stratégia megjelenése óta (2000-et követően) új erővel megjelenő alapelveit és megjelenítené az elvek gyakorlatba ültetésének szabályozását.

¹¹ 1945 után az Országos Köznevelési Tanács elnöke Szent-Györgyi Albert, a Művészeti Tanács elnöke Kodály Zoltán. Az 1945-1948 közötti legaktívabb koalíciós művelődési szerv, az Országos Szabaddmvelődési Tanács elnöki tisztjét Karácsony Sándor töltötte be. A szabadművelődés kialakítása 1945. október-novemberben kidolgozott 12 100/1945. VKM sz. rendelettel kezdődött el. A rendelet értelmében Országos Szabad Művelődési Tanácsot szerveztek. A szabadművelődési tanácsok a 720/1946 ME. Sz. rendelet alapján alakultak meg. A járási Szabaddmvelődési felügyelőségre vonatkozó 1946-os törvény érvényben maradt azzal a kitételrel, hogy tagja lett a járási főjegyzőn kívül a járási tisztiorvos és a járási szociális titkár is.

Összefoglalva a fő indokok:

- a nem-formális tanulás és művelődés előtérbe helyezése és ösztönző szabályozása
- a polgári, civil érdekérvényesítés és önszerveződés lehetőségei tényleges kereteinek megteremtése a művelődés, képzés, tanulás terén is
- az élethosszig tartó tanulás európai és globális filozófiájának nemzeti érdekek alapján történő érvényesítése

Nincs új a nap alatt

1945 és 1948 között a művelődési tevékenység – az európai modellnek és a hozzáigazodó magyar hagyományoknak megfelelően – autonóm művelődési intézményekben, szervezetekben, valamint a pártok, egyházak, szakszervezetek, egyesületek, ifjúsági mozgalmak stb. keretében szerveződött.¹¹ Ez a képződmény nem az újonnan szerveződő demokrácia hirtelen előkerült rögtönzése volt, hanem a két világháború közötti evolúciós fejlődés eredménye. Természetesen a hagyományokhoz visszatérés nem másolást jelent, hanem a történelmi folytonosságot és a mai európai és nemzeti érdekek XXI. századi összeegyeztetését.

Miért korszerű a szabadművelődési koncepció?

- a társadalmi önszerveződésre és igényekre épült
- demokratikus döntéshozói testületeket és kivitelezést tett lehetővé
- a helyi társadalomban is jelenlévő országos hálózatot képezett
- megvalósította a társadalmi pluralizmust és a nemzeti érdekek és értékek primátusát
- a művelődést és képzést összekapcsolta a szociálpolitika és a gazdaság területeivel

Egy mai tv. alapvető követelményei közé tartozik 2009-ben, Európában, hogy

- a garantálja a közösségi művelődés és tanulás biztonságos intézményi struktúráit, megköveteli az intézményes támogatáson keresztül a folyamatosság és a biztosított minőség meghatározott feltételeit
- szervezeti autonómiát biztosít, beleértve a társadalmi szervezeteket is, mint az egyházak, a szakszervezetek, a munkavállalók szervezetei, s beleértve az ott folyó tevékenység tartalmának, a benne foglalkoztatott szakemberek kinevezésének és foglalkoztatásának függetlenségét.
- képesítéssel rendelkező szakember gárdát alkalmaz, amelynek a továbbképzése biztosított
- együttműködési kötelezettség vonatkozik minden intézményre a település, kistérség stb. más oktatási-művelődési intézményeivel, szervezeteivel (iskola, könyvtár, egyház, gazdasági kamara stb.) – támogatás megvonási szankcióval – lásd a Hessen tartományi törvényt.
- a nyitott elérhetőség biztosítása a népesség minden csoportja és minden személy számára

A regionális szintű intézményrendszer szintje alatt a vidék- és területfejlesztés kistérségi területbeosztást figyelembe véve, központi társfinanszírozási hozzájárulást biztosító felnőttképzési alapok létrehozásával, a törvény ösztönözte a helyi és kistérségi szintű felnőttképzési infrastruktúra és szolgáltatások létrejöttét. Ez a közoktatási, szakoktatási, szakközépiskolai és felsőoktatási, valamint non-profit és privát szervezetek felnőttképzési társulásainak önkormányzatokkal való együttműködésben, közös működtetése keretében valósuljon meg. A helyi szintű elemi felnőttképzés szervezeteként kodifikálja a törvény a népfőiskolák önkormányzatokkal közös működtetését. (Lásd 1998-as kormányprogram.)

- A törvény kodifikálja a felnőttképzés valamennyi tevékenységi ágára vonatkozó egységes, EU-kompatibilis adatszolgáltatási rendszer, a felnőttképzési kutatások és fejlesztés rendszerének kialakítását, beleértve a nemzetközi információs és dokumentációs rendszerbe történő bekapcsolódást, a hazai szakmai publikációs fórumok fejlesztését. Ez egyelőre szakképzési monopólium társadalmi-szakmai kontroll nélkül.
- A felnőttképzés személyi feltételeinek akkreditációja kereteiben a törvény írja elő az EU konform, modulrendszerű felnőttképzési szakember-képzési és továbbképzési rendszer kialakítását, a jelenleg foglalkoztatott szakemberállomány visszatérő továbbképzéseinek akkreditált rendszerét.
- Hathatós és konkrét program kell a nemzetközi kulturális, felnőttkori tanulási és oktatási együttműködési programokba történő, az eddiginél is sokkal erőteljesebb bekapcsolódásra és az elért eredmények hazai oktatáspolitikában történő minél szélesebb körű alkalmazására, a magyar tapasztalatok nemzetközi szakértői exportjára.

Teendők az európai ajánlások alapján

A fent felsorolt rendszer elemeken túl érdemes számba venni, a részterületek tartalmi követelményeit is. A legkézenfekvőbb módszernek az tűnik, hogy az EU Bizottság 35 országot magába foglaló szakértői munkacsoportja által kidolgozott Az egész életen át tartó tanulás minőségi indikátorai c. (2001) dokumentumot vesszük alapul, s a 15 indikátort áttekintve, röviden jellemezzük saját helyzetünket és a feladatokat. Előrebocsátjuk, hogy 2001 óta jelentékeny fejlődés könyvelhető el, de az indikátorok egyikében sem szerepel Magyarország az élvonalban, sőt általánosságban az EU átlaga alatt vagyunk, vagy hátul kullogunk. Az nem vigasztalhat bennünket, hogy néhány ország velünk egy csoportba tartozik, vagy a helyzete még rosszabb.

1) Alapkészségek, írni-olvasni és számolni tudás

Az OECD Írás-olvasás készségek az információs társadalomban c. vizsgálata szerint a felnőtt lakosság 25-75 %-a nem éri el a kívánatos szintet a fejlett országokban. Magyarország az utolsó csoport-

ban foglal helyet, vagyis a felnőttek 75% körüli aránya nem felel meg az elvárt követelményeknek.

2) A tanuló társadalomban nélkülözhetetlen új készségek helyzete, mint: informatikai készségek, idegen nyelvismeret, műszaki kultúra, vállalkozói és szociális készségek

A felnőtt lakosság 8-10%-a rendelkezik idegen nyelvi készségekkel, az EU-s átlag 40%.

A felnőttoktatásnak is fontos missziója ezen javítani. Németország, Finnország példája mutatja ezt. De pld. Kína is hathatós jó példát mutatott az olimpia előtt.

3) A megtanulni tanulni készsége

A tanuló társadalom e kulcskompetenciája terén az iskolai oktatási gyakorlat régen elavult mintákat követ, a felnőttképzés pedig túlnyomórészt lemásolja az iskolarendszerű oktatás rossz módszereit. A tanulás minden formájának egyforma elismerése, az előzetes élet és munkatapasztalatok és tanulás elismerése (mint motiválás) is kifejlesztendő gyakorlat, hogy a „megtanulni, tanulni” készségeket, az iskolát elhagyó korosztályok is elsajátíthassák és fejleszthessék.

4) Aktív állampolgárság, kulturális és szociális készségek

Felnőttképzésünkben szinte teljes egészében kiveszett a „közéleti, politikai képzés”, amit a fejlett európai demokráciák gyakorlatának megfelelően újra ki kell alakítani. Ez az aktív állampolgárképzés a demokratikus politikai rendszerre, az emberi és civil jogokra vonatkozó, pártpolitikától független, alapvető politikai tudás és ismeretek növelését, meghatározott értékek és magatartás formálását, másrészt személyes és közösségi kompetenciák fejlesztését célozza meg. A társadalmi részvétel kisközösségi, tanulási gyakorlása nélkül aligha lehet bárkiből a települése, az ország, vagy Európa aktív polgára és nemzeti világpolgár.

5) Kihívások a munkaerő piachoz kapcsolódó készségek és tudás terén

A gazdaság és a képzés kapcsolatának erősítésére tett minden erőfeszítés ellenére még távol állunk az átjárhatóság szükséges szintjétől. A képzés formalizmusa, rugalmatlansága messze elmarad a

gazdaság gyorsan változó, gyakorlatias igényeitől. A formális és bürokratizált képzésekkel szemben a gyakorlati készségek és a kompetencia alapú képzés radikális fejlesztésére és elismertetésére van szükség. A kialakult gazdasági világválság kezdete óta pedig nagyszabású oktatási beruházásokba kellett volna kezdeni, hogy felkészüljünk mire a globális gazdaság, újra beindul.

6) A felnőttképzés, művelődés hozzáférhetősége

A jelenlegi intézményrendszer és kínálat a magasabb képzettségűek és az amúgyis aktívan tanulók, művelődők számára hozzáférhető elsősorban. Az intézményrendszer strukturális továbbfejlesztése nélkül a képzettségi különbségek tovább nőnek, a helyi társadalom és az egyén elérése decentralizálást és struktúraváltást igényel.

7) A felnőttképzési tevékenységben való társadalmi részvétel

A fejlettebb EU tagállamokban a 24-65 közötti korosztály cca. 40%-a vesz részt rendszeresen felnőttképzésben, közösségi művelődésben ez az arány helytálló magyar kutatások hiányában a nemzetközi vizsgálatok magyar adataira építve 3-6 % között van.

8) Befektetés az egész életen át tartó tanulásba

Amíg Magyarországon az EU átlag körül van a GDP oktatásra fordított aránya, – más kérdés annak hatékonysága – s bár szinte semmilyen mérvado, összehasonlítható adattal nem rendelkezünk, a mozaikokból összerakható feltevésünk az, hogy az oktatás-képzés-kultúra egészére fordított köztámogatáson belül a felnőttképzés-képzési aránya igen alacsony, ami tarthatatlan. A háztartások növekvő relatív „képzési kiadásai” igazolják, hogy az egyének és a családok fokozottabb mértékben szándékoznak saját képzésükbe beruházni

9) A felnőttképzési és művelődési szakemberek szerepe

A magyar felnőttképzési szakemberképzésnek a közoktatás és felsőoktatás, valamint a posztgraduális képzések keretében történő nagyobb elismertetése szükséges. Az elmúlt évtizedek nemzetközi szinten is – formálisan - viszonylag fejlett ún. közművelődési és szakember képzése ugyanakkor több hátrányt is jelent a megújulás és előbbre lépés tekintetében. Az andragógia szak bevezetése erre csak részben volt megoldás.

10) A kommunikációs és információs technológia jelentősége a tanulásban

Az egész életen át tartó tanulás megvalósításában középponti helyet foglal el a távkommunikációs, az elektronikus tanulás lehetőségeinek növelése. Magyarország a dinamikus fejlődés ellenére közepesen fejlett informatikai infrastruktúrával rendelkezik, s különösen az otthoni számítógép ellátottság és Internet hozzáférés elégtelen volta miatt kiemelt jelentőségű a közösségi számítógép használat és Internet hozzáférés növelése és tanulási eszközként hasznosítása

11) Az egész életen át tartó tanulás stratégiájának fejlesztése

Magyarországon a 90-es évek vége óta használják a közélet és szlogen szintjén az élethosszig tartó tanulás kifejezést. A 2005-ben megszületett kormánystratégia nagyrészt üres papír maradt. A kutatások keretében a kormány teremtse meg a felnőttképzési stratégiai kutatások és fejlesztések autonóm intézményi hátterét és mechanizmusát. Biztosítani kell, hogy e munkában naprakészen érvényesüljön a nemzetközi összehasonlíthatóság és kompatibilitás. A téma nemzeti jelentősége, tárcaközi természete szükséges teszi a stratégia és távlati terv, éves jelentésekben visszatérő értékelését és minél szélesebb körű nyilvános kommunikálását.

12) A felnőttképzési és művelődési kínálat kohéziója és koherenciája

A magyar intézményrendszer felülről kiépítettsége és rugalmatlansága nem felel meg a helyi, regionális és országos szintű kínálat koherencia követelményeinek.

A felnőttképzés és közösségi művelődés elvárt tanulóközpontúsága kopernikuszi fordulatot kíván a felnőttképzésben, mivel figyelmünk „ellátó centrikus” és nem tanuló-centrikus. Nem egyformán elismert és támogatott a tanulás minden formája, a papírforma jobban számít, mint a tényleges tanulási eredmény és tudás.

13) A felnőttoktatás és művelődés minőségbiztosítása

A jelenlegi minőségbiztosítási rendszer többnyire bürokratikus, intézményközpontú, az ellátók érdekvédelmét jobban szolgálja, mint a minőséget és a fogyasztókat. A rendszer kifejlesztése során nagy szükség van a fejlett országok tapasztalatainak további megismerésére és hasznosítására, a speciális célok, célcsoportok és tevékenységformák sokféleségének megfelelően differenciált, mégis koherens minőségbiztosítás kialakítására.

14) Akkreditáció és vizsgarendszer

Ugyanazt mondhatjuk el, amit fentebb a vizsgarendszer terén hozzátéve, hogy a kompetencia vizsgák, és bizonyítványok rendszerének kialakítására van szükség, a gazdasági kamarák és a munkaadók szervezeteivel egyetértésben. Áttörésre van szükség az előzetes tanulás, a munkahelyi tanulás elismertetésében.

15) A felnőttképzési, művelődési tanácsadás és útmutatás jelentősége

A tanácsadói munkakör és hivatás humán aspektusát, egyénre irányultságát kell hangsúlyozni, paradigma váltás kell, hiszen az nem az intézményi marketing eszköze, hanem az egyének segítője. A pszichológiai, etikai kompetenciák, és technikák jelentősége előtérbe kerül.

4. Határok nélkül: – népfőiskolák a nemzeti művelődés Kárpát medencei megújításában

Jelenleg nem sok mondandónk lehet erről a fentiekben is már érintett témáról, a határon túli magyar népfőiskolák múltjáról mondtak és az eddigi együttműködési gyakorlatról írtakhoz képest. A nemzeti megújulás egyik kulcsponja a magyar közösségek közötti bizalom és a nemzeti kultúra egységének helyreállítása, új törvények és szabályozások születése, amelyen belül magától értetődő lesz, az a magyar együttérzéssel gyakorlatba ültetendő, az EU 27-ek körében elvi célkitűzés, hogy minden európai állampolgár szabadon tanulhat, művelődhet, élhet és dolgozhat bármely más tagállamban.

Budapest 2009. november

Összeállította: az MNT munkacsoportja ©
Szigeti Tóth János PhD elnök, egyetemi docens,
a munkacsoport vezetője

Keresztesi József Magyary Zoltán Népfőiskolai Társaság, Tata
Mihályfi Márta, a Magyar Népfőiskolai Társaság főtítkára
Nagy Júlia, a Budapest Környéki Népfőiskolai Szövetség elnöke
Nagyné Kiss Mária Jász-Nagykun - Szolnok megyei Népfőiskolai
Társaságelnöke